

Тотален потребител вместо читател, слушател (ил)и зрител

Закономерното продължение на синтеза на изкуствата е синтезът на техните уж отделни публики. И това явление не е от вчера, нито е спорадично или частично. Размиването на границите към кого отправяме дадено послание е също толкова мощно, колкото е и обратният процес – на все по-голямото раздробяване на малки подкастови аудитории. Когато се появяват медиите на ХХ век, те неизменно трансформират старите изкуства в безкрайни адаптации към спецификата на своите средства: така съществуват радио и телевизионен театър, екранизации на литературни произведения за кино, радио и телевизия, музикални обработки за запис, за представления, за филми... Но ако имаме един общ “източник на енергия”, тоест произведение от който и да е вид изкуство, което вече е усвоен артефакт, то общото в безкрайните му артистични разклонения е обръщането едновременно и към традиционната аудитория, и към нови, специфични за миксирането ползватели. Така се ражда онзи тотален потребител, който, веднъж засмукал дадено творчество, е готов да бъде облъчван с всевъзможни негови разновидности. Той обаче не е пасивен, напротив, критичен е към тях и избирателен в естетически план – но вече след като ги е “употребил”, така да се каже. Идеята е, че първо ще ползва произведението, дори да не го хареса, а няма да се откаже да го опита, защото е “заробен”. Кое от гледна точка на потреблението е един консуматор повече за няколко продукта едновременно. Виж качеството на потреблението е друга тема.

И ще онагледа тези свои разсъждения по универсален начин - на българска почва и с класика. С Иван Вазов. През 1883-84 в сп. “Наука” (забележете заглавието) започва да излиза неговата повест “Немили-недраги”. Това е произведение, което днес се изучава в учебната програма по българска литература в 7 клас. Самият Иван Вазов още 1884 година драматизира своята повест в пиесата “Хъшове”. И тя се играе по сцените повече от век – с нея започват през 1904 г. представленията на новооткрития Народен театър, с нея отново през 1954 г. се чества 50-годишнината му. През юбилейния стотен сезон на Народния театър (2004–2005) безсмъртната творба на Вазов е отново на сцената му, вече в адаптация и постановка на Александър Морфов.

Въпреки солидното си времетраене (180 мин.) тя продължава да се играе и до днес, 10 години по-късно, като спектакълът е един от най-гледаните (над 200 представления) поне през последните две десетилетия. Освен зрителския успех, това

включва и множество награди (Икар и Аскеер за режисура на Александър Морфов, Аскеер за най-добро представление, за водеща мъжка роля на Валери Йорданов, годишна награда за култура на Столична община и т.н.). Освен зрителя и читателя, да не забравяме и слушателя - за спектакъла “Хъшове” се използва блестящо на финала песента “Бел кон”, музика Влатко Стефановски, в изпълнение на Христо Мутафчиев. Всъщност това е “Циганска песен” (Gipsy song) на Влатко Стефановски. Той е македонски китарист, участник в групата “Балкански коне”, свири с Теодосий Спасов, пише музика и за филми. А тази песен се появява през 1986 във филма на Райко Грлич *Za sreću je potrebno troje*, с участието на актьора Мики Манойлович.

Дотук беше традиционното превъплъщение на едно успешно произведение от литература през драматургичен текст до съвременна театрална интерпретация с аранжирано музикално оформление. И съответно традиционният път на потребление: учениците читатели на повестта логично се превръщат в зрители на постановката. Било с прагматичната цел да трансформират скуката и трудността при старомодното четене по задължение в забавлението да се посмеят (спектакълът се възприема в голяма степен за комедия или поне траги-комедия), било заради по-изисканото усилие да сравняват или да видят образите от плът и кръв.

Новите медии също не остават равнодушни към този артистичен успех. Съвсем естествено следва и телевизионна адаптация, с която се заема БНТ, обществената телевизия с обществена мисия. Когато гледаш телевизионната версия „Хъшове”, инстинктивно се изкушаваш за две неща: да сравняваш сериала със спектакъла и да правиш аналогии с повестта „Немили-недраги”. Всичко те тласка в тази посока: режисьорът Морфов, който стои зад двете начинания, актьорите (с добавки и леки изменения), музиката (във филма тя е на композитора Мартин Любенов, но лайтмотив на музикалното оформление е отново песента на Влатко Стефановски). А репликите, които се запомнят, са все същите крилати фрази на Иван Вазов: от най-баналното „Да живеј България!”, през „Хъш значи мъченик”, „Може да сме простаци, но не сме глупави” до финала с „Весело време настана” (а героите отиват на война и смърт?!).

Напук на предполагаемото намирам, че основното качество на сериала е в движението му в обратната посока: не назад към сравнението, а напред към гледането и четенето. Досява ти се отново да видиш спектакъла на Народния театър и отново да прелистиш творението на Вазов. Телевизионният вариант отваря апетита, а не го засища. Нахвърля възможности и посоки, а не дава отговори. Той е обещание за повече. На учениците например няма да им замести запознаването с първоизточника, но ще ги

заинтригува как Вазов е казал едни такива актуални неща като „Ако ние тук сме скитници и страдалци, нашите хора в България са хиляда пъти по-зле. Ние поне сме свободни”, или „В България има цял народ от роби – нека има и няколко мъченика днес”, или „Ще се размири политиката”. А също ще придаде плът и кръв на представите за митологизираните фигури на Странджата (Руси Чанев), Македонски (вече покойния Петър Попйорданов), Бръчков (Валери Йорданов), Владиков (Валентин Ганев).

В сериала се долавя почти сетивното усещане за вихрената магия на сцената и почти детското удивление колко хубав и богат езиково и смислово е текстът на Вазов. Това някак винаги се е знаело, но само от малцината театрални запалянковци и от малцината, които са прочели „Немили-недраги” не по задължение. А чрез сериала вече е достойние на милионната аудитория. В телевизионните „Хъшове” продължава основната линия от повестта и постановката - има енергия, има искреност, има полет и падение. Никой грях не подминава героите – пианство, съблазняване и комар; прахосничество, мошеничество и кражби; фарфаронщина, самосъжаление и лъжовност. Но и никое вдъхновение не ги загърбва – любов, приятелство, щедрост, артистизъм и на-вече свободата, за която не на думи, а на дело са готови на саможертва. А Морфов е ренесансово скроен режисьор – при него всичко добива мащаб и значимост.

Тук се прибавят и другите медийни практики – коментарите на сайта на самата БНТ и по блоговете. Най-много, естествено, се спори в посока „българщината”. Мнения бол, например: „Очаквах много, но страшно се разочаровах. Познавам отлично текста, познавам и идеалите, които вълнуват героите и които са вълнували поколения българи, подарили живота си за свободата на България. Но видях на екрана познати лица, които сякаш излизаха от вертепите на Зола. Защо г-н Морфов набляга на лекото, пианското и повърхностното поведение? Защо руши образите на Вазов, възпитали стотици поколения българи? Трябваше ли до такава степен да се принизят тези, които са българския идеал? Вазов ги описва с уморени нозе, измършавели тела и болни гърди, а не пияници и разтурници. Срамувам се, пак нещо не стана както трябва.” (Ирина Заркова) Впрочем подобни коментари могат да се срещнат почти след всяка екранизация на литературно или друго произведение, което се е превърнало в „свещена крава” – то не трябва да се докосва с „мръсни ръце”, а само нежно (и повърхностно) да се гали, да се визуализира митоманията за него. Нищо бунтарско, само „вярно с оригинала”.

Сега, 130 години след повестта и пиесата, 10 години след спектакъла на Александър Морфов и 6 години след появата на сериала, всички тях можем да ги ползваме от Мрежата. Ако искате да прочетете текста, защото сте ученик – ще го откриете по глави в големите литературни сайтове като www.slovo.bg, <http://chitanka.info/text/3765.nemilinedragi>, [/liternet.bg/publish/vazov/nn/11.htm](http://liternet.bg/publish/vazov/nn/11.htm). Може да се нуждаете направо от разработки – те са на http://myschoolbel.info/Temi7_N-N.html, или вездесъщото <http://search.pomagalo.com>. Можете да почнете от елементарен план за съчинение с доказателство и изводи в <http://aleko2009.blog.bg/> до анализите на Милена Цанева и проверка на знанията с тест в <http://obrazovatelni.forumi.biz/t69-topic>. И така нататък, и така нататък...

После можете да откриете във Vbox7 и Youtube откъси от спектакъла, сериите на телевизионния вариант, клипове с песента на Влатко Стефановски, като при нея по тъжно стечение на обстоятелствата доминира записът как приятелите на Чочо Попйорданов изпълняват “Бел кон” на погребението му в църквата.

Всъщност какви хъшове очакваме: светци или размирници? Романтици или шмекери? Бунтари или празнодумци? В какъв жанр: комедия, трагедия или драма? В какъв стил: висок или нисък? В каква медия? В крайна сметка нали предимството на Вазов, а и на Морфов е, че вечно прозират и другата страна на медала. След уж старовремската патетика идва обрат, сякаш намигане. Те ни предлагат да възприемаме сериозно идеята за свобода, но не и самите хъшове. Да имаме идеали, но не и да идеализираме. За нас „Хъшове” са това, което за хъшовете е „Изгубена Станка” – начален тласък за развихряне на фантазии, хумор и национално самосъзнание и апотеоз на свободолюбието, което гъмжи от противоречия, болка и страдание.

Защо все пак сериалът не може да има мощта на театралния спектакъл? Морфов като никой друг умее да препълни сцената с актьори така, че те да не са масовка, а всеки да има своя партия. Възприемаме героите и техните чувства и мисли едновременно с целия им плам на много висок градус. В ОБЩ ПЛАН. Не случайно Морфов е сред малцината, които си позволяват дълги спектакли над два часа, с рисковете и плюсовете.

На телевизия (съ)преживяванията се нареждат на редичка: чувство след чувство. В ЕДЪР ПЛАН. Натъртват се крупни планове на лица - те като герои и мимика са едро скроени. Не те заразяват, а те стряскат с пресиления си грим, с кресливостта на емоцията си. Театралната условност заплашва да премине в телевизионна бутафорност. Същото е и с декора, с ходенето по тънкия лед на Дунава, с опърпаността на

убежището на Странджата и неговата смърт. Всичко е в повече: актьорската игра, задкадровия текст, спектакловостта. Но според мен „в повече” – това е тъкмо мярката на Морфов. Както „в повече” е мярката на Вазовите немили-недраги. “В повече” е и мярката на тоталния потребител, който настървено иска да разполага с всичко, а после се лута между елементарни лозунги, откровен кич, помпане на национално самочувствие, но и канон, катарзис, възвишение. Тоталният потребител сам заприличва на хъш – остава само да го наблюдаваме след 6, 10 или 130 години...

Доц. д-р Петя Александрова